

FRONTERES CATALÀ-CASTELLÀ

EL COMPORTAMENT LINGÜÍSTIC DELS MOSSENS ALS LLIBRES DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE CREVILLENTE DE 1569 A 1714

I. CONSEQÜÈNCIES DE LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA A ORIOLA

El canvi de llengua a la Múrcia de la fi de l'edat mitjana, de català a castellà, va ser fruit d'unes circumstàncies peculiars, perquè s'esdevingué dintre d'un regne assimilat a Castella, un territori, doncs, amb un tarannà i unes institucions tan alienes com enemigues. Poc després de la repoblació cristiana comencen les guerres entre Castella i Aragó, i en elles la frontera entre els regnes de Múrcia i de València tingué un paper molt destacat. En aquests conflictes els repobladors murcians d'origen català quedaren dins de territori hostil. A més a més, aquell canvi lingüístic s'esdevingué en època tan remota ja per a nosaltres, que resulta gairebé impossible de rastrejar-ne la cronologia i els detalls, atès que altres desplaçaments lingüístics en altres territoris, d'època més recent i amb més documentació, també resulten difícils d'estudiar (sobre la qüestió del català a Múrcia, veg. p. ex. Colomina i Castanyer 2000, Grandal López 1998, Sempere Martínez 1993 i 1995, i Rosselló i Verger 1975).

Si deixem de banda aquella pèrdua per a la llengua, la primera gran reculada del català del seu territori històric s'esdevingué a Oriola. Però aquesta altra reculada no és un fet, diguem-ne, anecdòtic de la història de la llengua, adjectiu que potser sí que li escau a la presència breu del català en un regne estranger. La pèrdua d'Oriola va ser una avançada ben matinerà (i transcendent) dels processos de substitució actuals dins el domini històric del català.

Oriola, ciutat monumental, farcida d'edificis històrics que acostumen a ser designats com a *gòtico catalán* en tot d'opuscles publicitaris i pàgines web de promoció turística i cultural oriolanes, i una de les poblacions més importants de l'antic Regne de València, va ser des del segle XIV fins al XVIII el cap d'una regió incorporada per conquesta de Jaume II: la Governació d'Oriola. A partir del segle XVI fou també cap de bisbat. El terme era molt extens, amb una horta ben feraç, i les seues nombroses partides rurals han esdevingut avui municipis pròspers i molt poblats, i tots, tret de Guardamar, van perdre la llengua a l'ensams que la seua capital.

Aquesta pèrdua, elimina un potencial demogràfic considerable (actualment proper als 400.000 habitants) per al català, crea una gran comarca sencerament castellanoparlant, fa recular la llengua ben endins del regne i deixa a la frontera lingüística, o ben prop, poblacions tan destacables com ara Elx i Crevillent. A més a més, estem convençuts que el prestigi de la llengua a les contrades properes se'n ressentirà greument per a sempre més en una regió molt més extensa, de la qual Oriola era cap de bisbat i capital. Oriola era el referent en tots els aspectes, tal com avui ho és Alacant, la capital de la província, fins i tot en l'àmbit més íntim i entranyable, en la consideració sentimental i idealitzada de la ciutat més propera, és a dir, el model que és a la ment de tots els vilatans pròxims, la urbs a la qual hom ha d'acudir per tota mena de qüestions i negocis. Llegiu aquesta cançoneta crevillentina que mostra a qui corresponia el paper de capitalitat entre la gent de la contrada: «A fer nono va el xiquet / que son pare no està aquí, / que se n'ha anat a Oriola / a comprar-li un serení» (Martínez Montoya 1989: 21).

Oriola, la capital, la ciutat on encara ara, sense sentit i més aïnes teatralment, es fa baixar la senyera pel balcó de l'ajuntament durant la *fiesta del pájaro* —cerimònia que abans es feia al crit preventiu de «n'hi ha castellans? Que isca l'oriol»—, ja no té el català com a llengua. Al segle xv a Múrcia feien burla dels funcionaris oriolans amb un verset, «ja ve lo català, ara pagarà» (veg. Torres Fontes 1954, II: 78); i de sobte aquells de qui els veïns estrangers es burlaven, per la manera de parlar i per la posició de submissió al primitiu bisbat de Cartagena, aquells oriolans a qui els murcians anomenaven catalans, perquè sabien molt bé quin era el seu origen, ètnia i llengua, abandonen el parlar propi i adopten el de l'enemic. Fan invisible el seu origen, perdut l'únic senyal d'identitat que els diferenciava, i són assimilats completament pels estrangers.

A partir d'aquell moment, ¿on s'havien d'emmirallar ètnicament i nacionalment tots els pobles de l'antiga governació, que es veïeren escapçats, amb un cap i casal que ara els era estrany lingüísticament? I l'alternativa, ja als segles XIX i XX, serà una altra capital, ara laica i port de mar, Alacant, que ben aviat farà també deserció completa de la llengua i esdevindrà model castellanitzador.

Pensem, per tant, que l'abolició de la llengua pròpia d'Oriola i la seua substitució per la del país veí, poderós i hostil, a banda dels efectes sobre el territori estrictament de la ciutat, tindrà conseqüències molt importants a llarg termini en la consciència nacional (precisament en l'època de creació dels grans estats-nació de l'era moderna) i en la fidelitat lingüística de tot l'extrem sud del País Valencià, i esdevindrà un escull gravíssim en el nostre procés de redreçament cultural a les acaballes del segle XX. Aquella llunyana deserció lingüística serà també la llavor de moviments polítics sortits arran de l'anomenada «democràcia», amb un cert ressò, com ara el projecte d'*Alicantón*, que pren l'arrel en la divisió provincial que va esquarterar el país al segle XIX, i que proposava

separar la província d'Alacant del País Valencià, com a contestació a uns suposats greuges de València respecte d'aquesta província (en realitat respecte de la ciutat d'Alacant, que se sent inferior i arriba a imitar fins i tot les festes del cap i casal, per a després negar-ne la relació). També hi ha les propostes de separació de l'Horta d'Oriola per a unir-la a Múrcia, o formes tan subtils d'alienació com ara fer servir l'eufemisme *sureste*, potenciat per la Caixa d'Estalvis d'Alacant i Múrcia (CAM) o l'aigüalida denominació de *levante*, per a poder ficar al mateix sac València i Múrcia i fer desaparèixer del pensament qualsevol velleïtat diferenciadora. A totes aquestes coses no és aliè aquell cavall de Troia que va esdevenir Oriola: una petita Múrcia al nostre territori.

Aquest aspecte de la qüestió no havia estat encara expressat, creiem, i ofereix una perspectiva més transcendental d'aquest canvi lingüístic pel que fa a tot el sud de la línia Biar-Busot. Per això considerem mereixedor de tota mena d'estudis l'abandonament del català a Oriola, per tal de desmuntar les tergiversacions i l'ocultació de la història.

II. L'ESTUDI DEL CANVI LINGÜÍSTIC A ORIOLA I LA TERGIVERSACIÓ DE LES DATES

Alguns investigadors nostrats s'han interessat pel passat lingüístic d'Oriola, entre els quals destaquem Brauli Montoya, l'autor dels estudis més sòlids. Tanmateix, tot i la importància que aquesta mateixa qüestió havia pogut despertar en els filòlegs castellans, el fet és que, a banda d'un esment de Menéndez Pidal (que, tot s'ha de dir, el fa, sense gran coneixement del tema, per a negar la credibilitat del testimoni d'en Ramon Muntaner)¹ i ja actualment el de les professores murcianes Díez de Revenga i Abad Merino, no trobem molts més treballs. Es tracta d'estudis fets només a partir de treball d'arxiu, d'extensió ben limitada però amb conclusions ben categòriques, basades en aqueixa mateixa limitació. A més, tendeixen sempre al mateix: mirar de destacar, siga com siga, com d'aviat es degué perdre el català a Oriola. El text següent n'és paradigmàtic:

Estos datos indican claramente que la situación lingüística oriolana cambió con anterioridad a la promulgación del Decreto de Nueva planta, por lo que la sustitución lingüística no fue consecuencia de un mandato oficial, algo por lo demás bastante infrecuente. 1707 no impuso el castellano a una población valenciano-hablante porque ya hacía medio siglo que lo había adoptado mayoritariamente.

1. «Creo pues, que, a pesar de que la documentación consultada es escasa, podemos afirmar que cuando Muntaner escribía (en 1335), de ningún modo era cierta su afirmación [és a dir, allò que a Múrcia es parlés català] antes citada» (Menéndez Pidal 1919: 482). Talment com si fos Menéndez Pidal el qui s'hagués passejat pels carrers de la Múrcia del segle XIV, i no Muntaner.

De hecho, los materiales revisados hasta el momento muestran la castellanización absoluta —al margen de la oficialidad— a partir de 1650, lo que nos hace considerar otras fechas propuestas de la pervivencia del castellano en la localidad como 1750 [Es refereix a Brauli Montoya sense citar-lo], si no cuestionables, sí, cuando menos, demasiado tardías a la luz de estos documentos (Abad Merino 1994: 328-329).

No tenim aquí espai de tractar la qüestió extensament: us remetem als treballs citats a la bibliografia (veg. Monjo i Mascaró / Pérez i Navarro 2005, Montoya i Abad 1986 i 2003, Díez de Revenga Torres / García Díaz 1992, Abad Merino 1994, Pérez i Navarro 2002, Millán 1976 i 1984, i Rosselló i Verger 1970). Ens conformarem amb el següent detall: Díez i Abad procuren fer avançar als seus escrits la data de la substitució lingüística (i encara gràcies que no s'atreveixen a negar la presència del català a l'Horta d'Oriola, que d'aquest color també en podem llegir i sentir arreu), tot basant-se en evidències que, en realitat, mostren ben poca cosa: uns arxius on la qüestió de la llengua parlada té ben poc ressò, i on rastrejar els usos orals és una tasca que només es pot fer de manera molt indirecta, a partir d'evidències molt febles. Mai els arxius no diuen si aquesta persona o aquella parlava tal llengua o tal altra. Examinarem primer un exemple comparatiu de com haurien de parlar-nos sempre aquells papers per a realment esbrinar alguna cosa sobre la llengua oral. És contemporani de l'època que tractem i la seua excepcionalitat ens sembla que dona la mesura de la utilitat dels arxius en aquesta qüestió: no resulta fàcil de trobar exemples semblants pel que fa a l'ús oral del català, del castellà o de l'àrab en els llibres vells.

La població de Crevillent és gairebé exclusivament morisca fins a l'any 1609, i als llibres parroquials, encetats en 1567, llevat dels llinatges no romànics, no hi ha més que dues evidències de la llengua que parlava aquella gent, i només una d'elles fa manifestació expressa de la llengua oral, cosa extremadament rara. La primera evidència és un document en àrab, en un paper que és reutilitzat per a formar part del llibre de *Difunts*, i és anterior a la data de la primera anotació d'aquest llibre.

Després d'aquest document àrab, dels anys 1564-1565 (Mas Belén 1999: 54), conservat sense cap voluntat de fer-lo perdurar, per pura casualitat (perquè eren unes anotacions de poca transcendència sobre uns diners a cobrar per l'arrendament d'olivars de l'aljama, i en realitat tampoc no ens diuen res sobre el llenguatge parlat, sinó tan sols sobre usos privats de l'àrab a l'escriptura), si no fos per la segona evidència, una nota petita completament inusual, que sorprèn encara més per estar datada després de l'expulsió dels moriscs, no tindriem cap petjada de la llengua àrab en aquest poble en gairebé mig segle. Tot i així no és res més que una busca xicoteta que ens fa imaginar una gran biga, i ens fa deduir l'existència de parlants residuals d'àrab com a mínim

fins a l'any 1615. L'anotació enregistra uns diners que s'embutxaca la confraria de la Mare de Déu del Roser a costa d'un tal Joan Cascales, que és multat per haver parlat en àrab:

Almoynes de la mare de Déu del Roser este año 1611 [...] Dit dia [30/1/1611] de vna pena de Joa(n) Cascales p(er) q(ue) parlà e(n) algarauia _____10R. (*Racional de difunts*, i: 74r)

Aquest home mor quatre anys després, tal com enregistra el mateix llibre més endavant:

a 20 de agosto [20/8/1615] murió J(u)an Cascales vezino q(ue) fue de Avaniilla, y dexó para missas rezadas por su Alma trey(n)ta Reales. Vey(n)te missas, dixo el pe Raya de Origiuela siete missas. (*Racional de difunts*, i: 85r)

Tornem ara a les conclusions de les autores murcianes respecte del canvi de llengua a Oriola. Tot i que les evidències que fan servir són sempre indirectes i mai no aporten cap testimoni documental que es pugui semblar al que nosaltres acabem d'exposar pel que fa a l'àrab, perquè aquells testimonis no fan referència explícita als usos lingüístics orals, s'entesten a deduir la data del canvi lingüístic a Oriola abans del 1700 a partir exclusivament dels arxius. Per què ho fan, això? Nosaltres reflexionem sobre aquesta qüestió i en trobem un motiu més aviat psicològic. Realment, de bona fe, no pensem que tan sols tinguen la pretensió de fer destacar una «victòria» de la seua llengua dins un territori estranger, on els castellans no tenien cap jurisdicció (tret del tribunal inquisitori al de Múrcia), com era el regne de València del segle XVII, tot i l'esbiaixament de punt de vista que l'elevat grau de nacionalisme espanyol (castellà) pot induir en les estudioses d'aquesta qüestió. És clar que ho podríem pensar, però no ho farem.

Més aïnes creiem que el motiu, conscient o no, deu ser que el lingüicidi llampant d'Oriola queda maquillat i sembla menys dramàtic, menys criminal, si havia estat un suïcidi, un esllanguiment lent anterior al Decret de Nova Planta: una mort causada per motius naturals i no un assassinat. Ja sabem, perquè així ens ho volen vendre, que el castellà mai no va ser imposat:

Nunca fue la nuestra lengua de imposición sino de encuentro. A nadie se le obligó nunca a hablar en castellano: fueron los pueblos más diversos quienes hicieron suyo, por voluntad libérrima, el idioma de Cervantes.²

L'esllanguiment del català a Oriola proposat per aquelles autores, una mort

2. Discurs de Joan Carles de Borbó al lliurament del premi Cervantes, 23/4/2001.

sense intervenció forana, eximeix els poders fàctics castellans del genocidi lingüístic d'una de les ciutats més emblemàtiques del Regne de València, i alhora tindria per causa la debilitat, la manca de vitalitat o potencial humà. Seria un efecte de malalties, expulsions, despoblaments i de manca de geni dels oriolans valencians (catalans), comparat amb el gloriós segle d'or literari (i polític, i militar) que els castellans s'han fabricat i que no perden ocasió d'espombar als quatre vents: d'una manca d'interés de la gent per la llengua pròpia, que abraça la dels enemics com si fos la seua. En definitiva, per una absència de fe en un projecte cultural i nacional propi.

Així és com nosaltres diagnosticuem aquesta qüestió sociolingüística, que afecta la producció científica sobre el tema de la substitució lingüística a Oriola. Potser mirar de provar una data ben matinera per al canvi lingüístic a Oriola fa sentir millor o més justificades aquelles autores, que, com la immensa majoria de filòlegs castellans, deuen ser incapaces de sentir una empatia mínima per una llengua que no siga la pròpia, ni que siga per un afany de rigor o de recerca de la veritat històrica. Nosaltres aquí, amb l'exemple de l'arxiu parroquial de Crevillent, intentarem contrarestar el sistema seguit en aquells estudis murcians i en qüestionarem els resultats.

No ens creiem aquest canvi de llengua matiner a Oriola. Hem d'insistir en aquest fet: els arxius gairebé mai (i segurament encara menys els eclesiàstics) no diuen com parlava la gent: el cas d'en Joan Cascales, comentat adés, és d'una raresa extrema i està lligat a unes circumstàncies ben especials, i és possible que s'haja de sotmetre a més d'una interpretació. A més a més les evidències de la presència del català a Oriola són moltes, i no es limiten a la informació dels arxius. Potser algú ara ens podrà retraure la insistència que posem en aquest tema, però és que, a mode d'extensió i aprofitament de la línia d'estudis de Díez de Revenga i Abad Merino, hi ha qui s'atreveix a negar fins i tot que Oriola arribara a parlar català alguna volta: de fet Menéndez Pidal ja s'hi va atrevir en referir-se a Múrcia, i d'altres també, i els oriolans en general desconeixen el tema i són terreny abonat per a la manipulació en aquest sentit.

Estem d'acord que aquí possiblement es donaven condicions idònies per a un canvi lingüístic fins i tot abans del Decret de Nova Planta, però estem convençuts que, si aquest fet històric no s'hagués esdevingut, de segur que la història lingüística de la ciutat hauria estat ben diferent. Oriola va ser presa, una presa ben fàcil i ben a l'abast, de la cobdícia i l'odi multiseular irradiat des de Múrcia contra ella. D'una manera gairebé simbòlica, el destí del riu Segura, que travessa ambdues metròpolis, és el d'arribar avui gairebé mort a Oriola, contaminat per les fàbriques conserveres murcianes: això és el que en certa manera li va passar a la llengua a Oriola, i el que la majoria dels oriolans actuals, lingüísticament molt afins a Múrcia (paradoxalment, en bona part gràcies al substrat català comú que comparteixen) desconeixen: que va ser asfixiada per la rival propera.

Els estudis d'Abad Merino no dissimulen gens la línia proposada i, sota un vernís de treball arxivístic, basat en papers d'ací i d'allà, i prescindint de bona part de la bibliografia catalana sobre el tema (que és el que encara considerem més greu), proposen una reculada de la llengua a començaments del segle XVII.

III. LA LLENGUA DELS ARXIUS I ELS MOSSENS DEL BISBAT D'ORIOLA. EL CAS DE CREVILLENT

Anotada aquesta qüestió, ara posem fil a l'agulla tot llegint el text següent, del filòleg monover Paül Limorti i Payà, al pròleg de l'edició de Rafael Poveda de les *Visites* del bisbe d'Oriola a Monòver (Poveda Ramos 1993), el qual manifesta reflexions i dubtes, davant del comportament lingüístic que s'observa en aquests llibres i en aquesta època:

L'any 1918 mossèn Antoni Alcover viatja per la zona occidental del domini lingüístic a la recerca de materials per al que serà el Diccionari Català/Valencià/Balear. [...] Quan arriba a la parròquia, la presència majoritària de rectors d'origen castellà el deixa espantat. De set capellans, només un era d'origen monover. La castellanització de l'àmbit eclesiàstic al sud de l'antic Regne era un fet consumat, tant en les persones com en els usos i Alcover en pren nota puntual i dolguda a les pàgines del seu diari. Tanmateix els cognoms castellans dels rectors i les rúbriques que posen al marge dels textos catalans de les visites, potser informen que la situació que tant sorprèn el dialectòleg mallorquí, ha estat normal almenys des de finals del s. XVI. Aquests rectors d'origen castellà, d'on havien vingut? En quina llengua predicaven? Hi havien acudit per convertir els moriscos? I per què canvia la llengua de l'administració eclesiàstica a partir de 1611? Els textos de les visites pastorals deixen oberts tots aquests interrogants. Són interrogants que fan referència directa a la història de la llengua catalana a Monòver. Són interrogants que potser algun dia algú hauria de tancar.

La presència de mossens que fan servir el castellà escrit al poble de Monòver, també del bisbat i Governació d'Oriola, provoca una petita allau d'interrogants. Aquestes dues qüestions, la pèrdua del català a Oriola i l'ús del castellà en els arxius parroquials, ens han impel·lit a fer l'estudi, des del punt de vista sociolingüístic, dels arxius dels segles XVI-XVIII d'un poble, Crevillent (el Baix Vinalopó) que, havent pertangut a l'antiga Governació i bisbat d'Oriola, sí que ha preservat la llengua catalana oral ben fermament fins al segle XXI, amb l'objectiu de mostrar quin és el paper exacte que pot tenir la investigació dels arxius en la datació d'aquest canvi lingüístic.

Crevillent és un poble que, com molts altres, si d'aquí a un parell de segles, pressuposant-hi la mort del català, un lingüista provaria de saber quina llengua parlava als segles XVIII, XIX i XX a través dels seus arxius de tota mena, segurament arribaria a conclusions semblants a les de Díez de Revenga i Abad Meri-

no respecte d'Oriola: que el català s'hi va perdre poc després de l'expulsió dels moriscs, abans i tot que a Oriola, o que potser mai no s'hi va parlar, perquè pràcticament, com després veurem, només es fa servir el català per escrit quan hi vivien només moriscs, els quals suposadament parlaven àrab.

És clar que no perdem de vista que ara parlem dels segles xvi i xvii, i que, amb institucions encara pròpies, la llengua diguem-ne oficial era el català, i això, naturalment, havia de condicionar la qüestió de fer servir una llengua a l'escriptura. Per aquest motiu hom podria pensar que l'absència de llengua escrita en els arxius equival a l'absència de llengua parlada, és a dir, el que proposen les tesis d'aquelles autores, perquè, si ni tan sols al seu territori nacional es feia servir el català per escrit, és que de ben segur ja ni es parlava. Tanmateix, ni aquesta «oficialitat» de la llengua, ni el fet que el català fóra la llengua del poble, evita l'ús del castellà per escrit en alguns mossens, fins que això sembla esdevenir un costum o una inèrcia que s'arrossegarà fins a la pèrdua d'institucions pròpies. Aquesta pèrdua convertirà en legal el que fins aleshores era una pràctica que potser hauríem de qualificar d'esnob, en alguns casos, i, en altres, potser la provocava la major familiaritat amb el castellà d'alguns rectors. En realitat, la llengua escrita als arxius arribà a dependre tan sols de la voluntat dels mossens i no tenia res a veure amb el que parlava el poble. Tant se'ls en donava, a aquells sacerdots, que aquesta llengua del poble fóra l'àrab (minoritzada i perseguida des d'almenys el segle xv), com el català, com el castellà.

Ens hem apropiat a aquesta època a través dels llibres parroquials de Crevillent, gairebé complets i ben conservats. Els llibres de *Baptismes* s'enceten en 1567; els de *Matrimonis*, en 1569, i els de *Defuncions*, en 1570. Hem revisat tots els llibres fins a començaments del segle xviii per tal de veure com escrivien els mossens de Crevillent en aquest gairebé segle i mig.

Aquest estudi a un poble que, com ja hem dit, pertanyia a la Governació i ha conservat la llengua fins avui, hem pensat que ens donaria una pauta, una mesura sobre el paper que poden jugar els arxius en la investigació del canvi lingüístic en aquesta contrada i potser en altres, i que així podríem oferir una alternativa a les conclusions de les filòlogues murcianes.

Ahora, volíem buscar respostes per als interrogants plantejats per Paül Limorti en un poble pròxim i regit pel mateix bisbat. L'estudi exhaustiu dels llibres parroquials de Crevillent, de 1567 a 1700, ens ha fet arribar a les conclusions següents.

CONCLUSIONS

1. El castellà apareix als arxius ja des del mateix moment en què s'enceten els llibres, al 1570. Encara que al segle xvi el seu ús és més aïnes esporàdic i amb un nivell de correcció molt baix, de seguida es fa present amb força i cap

al 1620 desplaça el català dels llibres parroquials gairebé per complet. Si prenem com a referència el llibre de *Defuncions* trobem, sense tenir en compte algunes llagunes, que els diferents mossens escriuen en català només amb una certa regularitat en els intervals següents: 1567-1570, 1575-1591 i 1603-1617. En aquest mateix llibre l'última anotació en català, de mossén Ginés Mazón, és del 29/6/1617, i amb posterioritat només trobem, aïllada, una petita anotació marginal que sembla del juliol de 1630. Al llibre *Matrimonis* l'última anotació en català, de mossén Pere Macià, és del 24/1/1622. Al llibre *Baptismes*, l'última anotació en català (i la segona que va escriure) del rector en Miquel Morant és del 29/10/1617; tot seguit esdevingué Miguel Morante i comença a escriure en castellà. Els seus vicaris, que alternen amb ell les anotacions, encara mantenen el català: mossén Vicent Ferràndez, fins al 28/6/1622, i mossén Gaspar Sempe-re, fins al 13/5/1629. Després d'aquestes, només hi apareixen dues anotacions aïllades en català, quan feia més de quaranta anys que ningú no s'havia atrevit a deixar el castellà, al 3/11/1671 i al 15/1/1672. A partir d'aquí el català emmu-deix per a sempre més als llibres parroquials de Crevillent, i ni tan sols se n'hi poden trobar, en les anotacions posteriors, algunes de mans de mossens fills del poble, interferències lingüístiques destacables, ni en els antropònims, que són castellanitzats indefectiblement: l'absència del català és absoluta i no hi deixa ni el rastre.

La conclusió que en podem extraure és la següent: atés que cap al 1620 el català es deixa de fer servir als llibres parroquials de Crevillent i la llengua s'hi manté fins a l'actualitat, aquesta desaparició del català escrit no té res a veure amb el camí que segueix la llengua parlada. És un procés d'invisibilitat de la llengua, no un símptoma de canvi lingüístic. Les interferències del català que es poden observar a partir de la implantació del castellà escrit són menys que anecdòtiques i no permeten de formar-se la idea més mínima sobre quina llengua parlava la població que desfila per aquestes anotacions. Aquesta conclusió l'haurem de tenir molt en compte a partir d'ara en les investigacions que es facen sobre el català a l'Horta d'Oriola al segle XVII: l'absència dels arxius no és forçosament un símptoma de canvi lingüístic sinó d'invisibilitat. Potser ni tan sols estava minoritzada la llengua en altres àmbits formals, només en l'escriptura. Els esforços d'Abad per identificar absència d'escriptura i absència de llengua oral ens semblen equivocats.

2. L'ús del català o castellà depén de la voluntat dels mossens, però se'ns fa difícil d'esbrinar-ne les motivacions, ja que en un primer moment (després les interferències desapareixen) els que escriuen en castellà mostren indicis de ser catalanoparlants, o bé de dominar les dues llengües en un ambient lingüístic oral que podia ser català, però que segurament era de preferència àrab, o de situació diglòssica àrab-català (i àrab-castellà-català per als moriscs arribats del regne de Castella). No oblidem que, primer, la llengua invisible als arxius, excepte en l'antroponímia, era una altra: l'àrab andalusí. Aquell ús indistint de

castellà o català segons la preferència dels mossens canvia ja al primer terç del segle XVII, per a deixar pas a la imposició de la moda, o a la inèrcia, i el castellà es consolida com a llengua escrita.

3. Hi ha un punt d'inflexió que fa decantar la balança definitivament cap al castellà i que convida a la reflexió per la seua diglòssia estranya: un mossén, que sembla que venia d'Ontinyent (veg. conclusió 6), en Miquel Morant, fa les seues dues primeres anotacions al llibre de *Defuncions* en català, i al mes següent es passa incomprensiblement al castellà, fins i tot castellanitzant-se el nom. Potser aquí es trobà amb una situació sociolingüística més favorable al castellà i va decidir de fer-lo servir per distingir-se amb aquesta pràctica com a un rector sabut i de món.

4. Aventurem que la causa de la preferència pel castellà escrit deu ser una qüestió de prestigi. Si se'ns permet de comparar, vindria a ser com si actualment algú decidira de dur la documentació en anglés (al nostre territori hi ha col·legis privats on tot s'imparteix en anglés, que no és llengua oficial, i ningú no se n'estranya), però amb el gran avantatge que aportava la semblança entre castellà i català, que en facilitava l'aprenentatge. Aquesta facilitat es veuria accentuada per tractar-se la Governació d'una zona fronterera, i de molt trànsit, amb ports de mar ben actius. La configuració allargassada del país, amb poques zones recòndites, hi afavoreix el trànsit de forasters. És ben possible que alguns d'aquests mossens amb propensió a escriure en castellà, tot i ser de la terra, tingueren familiars molt propers d'origen castellà i això els donaria un coneixement de primera mà d'aquesta llengua.

5. Hi ha alguns mossens que mantenen la seua fidelitat al català, fins i tot quan el retor principal s'entesta a escriure en castellà, cosa que ens fa pensar que no hi havia indicació per part de les autoritats eclesiàstiques per a imposar l'ús d'aquesta llengua: com hem dit, sembla que era una qüestió d'arbitri propi i, com queda clar per tractar-se de Crevillent, aquest ús no tenia res a veure amb el que parlava la gent.

6. Els mossens no són forans, són generalment del regne (n'hem constatat tan sols un de forà, però era de Tarragona), i a més a més de pobles propers. Alguns dels que vénen de pobles avui castellanoparlants fan servir encara el català. Tenim el llistat de rectors proporcionat per Montesinos (1791-1816), amb indicació del poble on va nàixer cadascun; no podem considerar-lo fiable al cent per cent, perquè és una font secundària, però pel que fa a les dates de destinació a la parròquia veiem que en bona part coincideixen amb el que podem observar a l'arxiu. Són aquests, amb data de possessió i procedència: *Dn. Antonio Juan y Soler* (1567, Elx), *Dn. Juan Ruiz Pardines* (1572, Crevillent), *Dn. Joaquín Angulo* (1586, Alacant), *Dn. Fernando González de Manresa* (1591, Callosa de Segura), *Dn. Francisco Collado y Guerra* (1592, Albatera), *Dn. Juan Sellés y Ganga* (1596, Elda), *Dn. Andrés Escrivá y Pérez* (1597, Alzira), *Dn. Ginés Mazón y Quesada* (Oriola), *Dn. Miguel Morante y Abad* (Ontinyent),

1617), *Dn. Juan Bautista Imperial y Galindo* (1630, Alacant), *Dn Juan López y Escribá* (1648, Oriola), *Dn Juan Bautista Mas de Alzamora* (1675, Crevillent), *Dn. Juan Viudes Vicedo de la Torre* (1683, Oriola), *Dn. Fernando Pastor y Álvarez* (1702, Alacant), *Dn José Borbia y Solana* (1708, Almoradí), *Dn Francisco Gallego y Satorre* (1710, Oriola).³ No figuren en aquest llistat molts altres mossens que apareixen als llibres parroquials, entre vicaris i frares itinerants, com ara mossén Roca, de Tarragona. A banda d'aquest, l'únic sacerdot del qual coneixem l'origen que no és de l'entorn proper és precisament Miquel Morant, que el 1617 esdevé Miguel Morante i abandona la llengua. La seua llarga estada a Crevillent sembla haver determinat el destí final del català escrit en aquest poble. Era d'Ontinyent; venia, doncs, d'un entorn més proper al cap i casal. Això pot ser un indicador que el castellà escrit als arxius no procedia necessàriament de sacerdots castellans o castellanitzadors de la contrada, sinó de la zona d'influència de València.

7. El model de català que es fa servir és molt homogeni i varia molt poc d'uns rectors a d'altres. Diferències mínimes, del tipus *gener/giner/janer*, són rares. El mossén tarragoní no presenta cap diferència destacable respecte dels altres.

Volem concloure aquest treball no parlant de llibres, sinó de l'ús oral del català a l'església de Crevillent, a l'hora d'ara, conseqüència de la inèrcia del passat. Quan el doctor Joan Veny, l'any 2000, ens va enviar un xicotet qüestionari per tal d'aclarir alguns dubtes sobre Crevillent per a l'*Atles Lingüístic del Domini Català*, i, entre les qüestions, ens preguntava en quina llengua predicaven els rectors del nostre poble, la resposta era categòrica: sempre en castellà. Tenim notícia d'algun atrevit que en alguna ocasió, fa ja molts anys, va voler fer una missa en valencià, i de les protestes que va alçar entre les parroquianes i parroquians incrèduls. I també que, excepcionalment, als anys noranta, mossén Vedasto Gimeno, monover, hi feia alguna missa en valencià per la festa de sant Vicent. I hem sentit a dir que un rector crevillentí feia, els diumenges, no fa molt, a Elx, una missa en valencià en horari poc convencional (l'única, que sapiem, si és que encara es fa, per a una població propera als 300.000 habitants a tota la comarca).

I que, a banda d'aquestes misèries, iguals a no res, només s'ha sentit el català dins una església a Crevillent (tret, és clar, de les converses privades dels parroquians) l'any 2000, quan el qui escriu aquestes línies, fart de buscar ací i allà per la comarca, va haver de portar un amic de la diòcesi de Tortosa, mossén Josep Maria, de Rossell (el Baix Maestrat), rector de la Galera i de Godall (el Montsià), per tal que el casés en aquesta llengua, i l'any 2006, quan li va batejar la filla mossén Pere, d'Altea, però li va haver de deixar ell mateix *El llibre del poble de Déu* per al ritual.

VICENT-JOSEP PÉREZ I NAVARRO

3. Agraïm al senyor Francisco Latorre que ens ha proporcionat la transcripció d'aquest llistat, feta per ell mateix.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Abad Merino 1994: Mercedes ABAD MERINO, *El cambio de lengua en Orihuela. Estudio sociolingüístico-histórico del siglo XVII*, Murcia, Universidad de Murcia.
- Colomina i Castanyer 2000: Jordi COLOMINA I CASTANYER, «El dialecto murciano como resultado del contacto lingüístico medieval castellano-catalán», *Estudios de sociolingüística*, 1, 153-172.
- Díez de Revenga Torres / García Díaz 1992: Pilar DÍEZ DE REVENGA TORRES / Isabel GARCÍA DÍAZ, «Historia y lengua en el reino de Murcia bajomedieval», *Estudios de Lingüística de la Universidad de Murcia*, 8, 85-98.
- Grandal López 1998: Alfonso GRANDAL LÓPEZ, «Algunes empremtes de la permanència del català a la comarca de Cartagena (Múrcia): del segle XIII al XVI», *Quaderns de Migjorn*, 3, 103-116.
- Martínez Montoya 1989: Manuel MARTÍNEZ MONTOYA, *Canciones populares Crevillentinas*, Crevillent, l'autor.
- Mas Belén 1999: Bienvenido MAS BELÉN, «El documento morisco de la parroquia de Nuestra Señora de Belén: testimonio genuino de la aljama crevillentina a finales del siglo XVI», *Alquibla. Revista de Investigación del Bajo Segura*, 5, 551-566.
- Menéndez Pidal 1919: Ramon MENÉNDEZ PIDAL, *Documentos lingüísticos de España*, vol. 1, Madrid, Espasa-Calpe.
- Millán 1976: Jesús MILLÁN, «Aproximació a l'estudi del canvi de llengua a la comarca d'Oriola», *Serra d'Or*, 196 (gener), 29-31.
- 1984: Jesús MILLÁN, *La lengua catalana en Orihuela, ss. XIII-XIX. Testimonios y comentarios*, Oriola, Acció Cultural del País Valencià.
- Monjo i Mascaró / Pérez i Navarro 2005: Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ / Vicent-Josep PÉREZ I NAVARRO, «Interferències lèxiques a l'Horta d'Oriola», *Revista Valenciana de Folclore*, 6, 35-80.
- Montesinos 1791-1816: Joseph MONTESINOS, *Compendio histórico oriolano*, obra manuscrita propietat de la Caja Rural Central d'Oriola.
- Montoya i Abad 1986: Brauli MONTOYA I ABAD, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna*, Alacant, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert».
- 2003: Brauli MONTOYA I ABAD, «L'oriolà: una varietat siscentista de la llengua catalana», dins Marie-Claire Zimmermann / Anne Charlon (ed.), *Actes del Dotzè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 7-54.
- Pérez i Navarro 2002: Vicent-Josep PÉREZ I NAVARRO, «Les petjades del català a l'Horta d'Oriola: aproximació a l'estudi del substrat lingüístic», dins *Miscel·lània Joan Veny*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 67-88.
- Poveda Ramos 1993: Rafael PVEDA RAMOS, *Visites*, Monòver.
- Roselló i Verger 1970: Vicenç MARIA ROSSELLÓ I VERGER, «Oriola/Orihuela. Punt de mediació civil», *Lluc*, 587, 17-19.
- 1975: Vicenç MARIA ROSSELLÓ I VERGER, «Múrcia, un país català frustrat?», dins *Miscel·lània Pau Vila*, Granollers Institut d'Estudis Catalans / Societat Catalana de Geografia, 375-385.
- Sempere Martínez 1993: Juan Antonio SEMPERE MARTÍNEZ, «El substrat català del murcià», dins Rafael Alemany / Antoni Ferrando / Lluís B. Meseguer (ed.), *Actes del Novè Col-*

- loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 457-471.
- 1995: Juan Antonio SEMPERE MARTÍNEZ, *Geografía lingüística del murciano con relación al substrato catalán*, Murcia, Real Academia Alfonso X el Sabio.
- Torres Fontes 1954: José TORRES FONTES (ed.), *Anales de Oriuela de Mosén Pedro Bellot, siglos XIV-XVI*, Oriola, Publicaciones del Casino Orcelitano.

S

